

LÉLEKKERESÉS, GEORG GRODDECK ÜRÜGYÉN

Vég Katalin

Groddeck nevéhez két dologot szoktak asszociálni. Egyfelől azt, hogy a pszichológiai „das Es” (ösvalami, ösztönén)* koncepciója és maga az elnevezés is Groddecktől származik, s azt tőle vette át Freud. Másfelől sokan őt tekintik a pszichoszomatikus orvoslás atyjának.

Groddeck, ez a „nagyszerű, sokféleségből összetett személyiség” (Füst, 1967), mágikus orvos hírében állott, krónikus vagy „gyógyíthatatlan” betegségben szenvedő, reménytelen esetnek minősített betegeket kezelte és gyógyított sikerrel. Merész elméletalkotóként nem ismert határt a filozófia, a pszichológia és az orvostudomány között. Pszichoanalitikus téziseit irodalmi formában közölte. Kölesönös intim barátság fűzte Freudhoz, majd Ferenczihez, akinek éveken át kezelőorvosa is volt (Ferenczi révén ismerte meg Groddecket

Dénes Zsófia, Kosztolányi Dezső és Füst Milán, utóbbi kezelte is magát a baden-badeni orvossal). Groddeck elszigetelten élt, egyedül dolgozott. A természettudományos gondolkodás kritériumaival nem törődött, nehéz meghatározni, hogy mit alkotott. Ugyanakkor vitathatatlanul katalizátora volt Freud és Ferenczi munkásságának. Gondolkodása és személye sokakat késztetett elemzésére („felfedezője” Lawrence Durrell, az író; egyik legjobb ismerője Roger Lewinter; munkásságával foglalkozott Jean Laplanche stb.).

*Az eredeti „Es” megjelölés a magyarban fordítási nehézséget okoz. A freudi „Es” elterjedt fordítása „ösztönén” (bár a *Das Ich und das Es* Hollós–Dukes-féle fordításában még „ösvalami”-ként szerepel). A groddecki „Es”-t helyesebb „ösvalami”-nek vagy „Az”-nak fordítani, részben azért, hogy megkülönböztessük a freudi „ösztönén”-től (lásd később), részben pedig mert a groddecki Es-fogalom használatának az utóbbi fordítások jobban megfelelnek.

A groddecki terápia

A századfordulótól kezdve Groddeck baden-badeni magánklinikáján folytatta orvosi praxisát. Szanatóriumát betegei „Sátánóriumként” emlegették.

A Groddeck által kezelt betegek túlnyomó többsége krónikus testi panaszok és tünetek miatt kérte kezelését. Groddeck gyógyszeres terápiát csak akkor alkalmazott, ha azt feltétlenül szükségesnek ítélte. Egész életében megmaradt a mesterétől, Schweningertől elsajátított „természetes” gyógyító eljárások mellett. A betegeknek, különösen, ha fogyniuk is kellett, szigorú diétás rezsimit írt elő. Melegvizes fürdőket, termálvizes kúrákat alkalmazott. A rendszeres masszírozások, légző és egyéb tornagyakorlatok révén betegeivel szoros testi kontaktust is létesített (Kovács, 1927, Lalive d’Epinay, 1983).

Ezekhez a módszerekhez társul az 1910-es évektől a groddecki „pszichoterápia”. Groddeck betegeivel az orvosi vizsgálat, a mindennapos vizitek és a masszírozások során beszélgetett. A verbális terápiát pszichoanalitikus szemlélete határozta meg: a groddecki analízis fókuszpontja a tünet mint szimbólum. A betegeket a tüneteikhez asszociáltatta, és próbálta velük együtt megtalálni az adott tünet vagy betegség értelmét az élettörténet vagy az aktuális helyzet keretében (Chemouni, 1984). Ezeknek az „analíziseknek” az időtartama, frekvenciája, száma valószínűleg igen széles skálán mozgott. A Groddeck által betegeinek tartott „pszichoanalitikus konferenciákat”, amelyeknek egyik motivációja az időmegtakarítás volt (lásd: levél Freudhoz, 1917. május 27., in: Groddeck, 1977), a csoportanalízis előfutárának tekinthetjük.

Groddeck szinte egyáltalán nem emelt falat munkája és magánélete közé: feleségével együtt, aki asszisztenseként vele dolgozott, hét nappól hatot reggeltől estig a sanatóriumban töltött. Groddeckék minden beteg születésnapjára nagy ünnepséget rendeztek, olykor saját lakásukban. Ezeket az ünnepségeket és bálakat hosszas készülődés előzte meg, és mindenki gyermeki örömmel vett részt rajtuk (lásd: Kovács Frigyes 1927. január 13-i és 29-i levelét; Ferenczi levelét Groddeckhez, 1928. július 27., in: Ferenczi–Groddeck, 1982).

Groddeck terápiájának valódi kerete a családi légkörű és biztonságot árasztó sanatórium volt, terápiás eredményeinek legfőbb és aspecifikus tényezője pedig személyisége és terapeutai attitűdje. Hogy milyen orvos és szülőfigura volt Groddeck a betegei számára, és hogyan tudott egyszerre apai és anyai áttételes érzéseket kelteni bennük, azt jól illusztrálják két magyar páciensének, Kovács Frigyesnek és Füst Milánnak szavai:

„ő olyan komolyan és megbízhatóan beszél, hogy én teljes meggyőződéssel feleltem: Mikor Ön véleményt nyilvánít, az Önnél meggyőződés, és az Ön meggyőződése engem teljességgel megnyugtat.” (Részlet Kovács Frigyes feleségéhez írott leveléből, 1927. január 27.)

„Biztosan örült, hogy én a legjobb úton vagyok... Sokatmondóan nézett rám, mert ez egy nagyon jó ember, és úgy érzem, hogy engem nagyon szeret.” (uo. 1927. január 29.)

„Úgy látszik Groddeck még ma is születésnap hangulatban volt, mert ötvenet szíppantott, s rettenetesen belém avatkozott, az egyik oldalam most is fáj még. Mondtam is neki, hogy nálunk az ilyen erős ütéseket — mert ezt is csinálja — vissza szokás adni. Mire azt felelte, majd a végén, elutazás előtt, megtehetem. De — mondtam én — azt hiszem, inkább meg fogom simogatni. Nagyon kedves, kitűnő ember ez...” (uo. 1927. január 30.)

„...ő aztán nekilátott, ellenállhatatlan, kíméletlen szenvedéllyel: masszírozott és lelki analízist végzett egyszerre... egyszerőval mindent megtett, amire csak képes volt, s amit hasznosnak ítélt, s munkába vette az illetőt a feje búbjától a talpáig, annak minden idegét, porcikáját, minden gondolatát kandi érdeklődéssel véve vizsgálat alá.

Túlhabzó személyiség volt, aki saját magával úgy bánt, mintha mindene, amiye van, pazarolni való fölöslege volna. De fölöslege is mindig volt csakugyan, a természet az ő erőt nem mérte ki szűken. S a betegnek végül is egészen be kellett hódolnia, ha nem az energiájával, akkor derűjével lett személyének és betegségének mesterévé. ...az ember a közelében úgy érezte magát, mintha egy hatalmas és buzdító lehelet érné: mintha a teremtes pátoszát és jókedvét egyszerre megértené általa. ...

Szemei mindig nevettek, s úgy csillantak rá az emberre, mint az élénk, friss patakvíz. S törzsökös, nehéz alak volt, olyan, mint egy óriás fa, ha elindul. De olyan is, mint az oroszlán: gyermeki lelkű fenség, királyian gögös és veszélyes... nagyszerű, sokféleségből összetett személyiség! Egyetlen, pótolhatatlan!” (Füst Milán, 1928, in: Füst, 1967)

Groddeck halálakor egy volt betege, Julius Stern, így emlékezett rá: „...oly sok szorongástól gyötört embert megszabadított a haláltól való rettegéstől” (Stern, 1934).

A pszichoanalízis „felfedezése”

Groddeck első felismerései egy betegéhez, G. kisasszonyhoz kötődnek. G. kisasszony ismeretlen krónikus betegségben szenvedő, ágyhoz kötött betegként kerül Groddeckhez, 1909-ben. Egy idő után orvosa azt veszi észre, hogy G. kisasszony rendkívül élénken reagál bizonyos banális tárgyakra, szavakra és gesztusokra, környezetének megtiltja ezek használatát, és arra ő maga is képtelen. A tilos szavak és gesztusok szexuáliszimbolikus jelentését Groddeck megfejti, és arra a következtetésre jut, hogy G. kisasszony számára a szimbolikus dolog szinte valóságként jeleníti meg azt, amit szimbolizál.

1909-től, G. kisasszonnyal kapcsolatos felfedezéseitől kezdve Groddeck éveken át abban a tudatban él, hogy valami teljesen új és eredeti felismerést tett, abban a fantáziában, hogy ő fedezte fel a pszichoanalízist (még ha se nevet nem adott neki, se rendszerbe nem foglalta):

„...anélkül, hogy tudtam volna, hogy ez hogyan történt, az organikus betegségek kezelése közben hirtelen szembetaláltam magam a tudattalan folyamatok felismerésével. Amikor néhány évvel később megismerkedtem Freud műveivel, le kellett mondanom arról a gondolatról — és ezt nehéz szívvel tettem meg —, hogy én magam vagyok a felfedező. Mert kiderült, hogy első ismereteimet ezekről a dolgokról a Tagliche Rundschau hasábjairól szerzem.” (Levél Vaihinger professzorhoz, 1930. május 8., in: Groddeck, 1977)

Amint azt Groddeck *Az ősválami könyvé*-ben (Groddeck, 1993) pontosítja, az említett napilapban már akkor olvastott a pszichoanalízisről, amikor G. kisasszonyt még nem is ismerte. Ezt a tényt azonban sokáig megpróbálja tudatától távol tartani, hártítani: 1912-ben írott könyvében, a Nasamecuban (NATURA SAnat, MEDICUS CÚrat) támadást intéz a pszichoanalízis ellen, 1913-ban olvasatlanul félreteszi Freud írásait. 1916-ban azonban elkerülhetetlenné válik a valósággal való szembesülés: „...1916 októberében elhatároztam, hogy megjelentetem kötetlen formában tartott előadásaimat. Attól a homályos érzéstől ve-

zetteve, hogy valami nem stimmel látszólagos felfedezésemben, újra elővettem az Ön könyveit, majd belefogtam a pszichoanalitikus irodalom tanulmányozásába... Megkésztet lojalitásom egyik következménye ez a levél..." (Levél Freudhoz, 1917. május 27., in: Groddeck, 1977).

1917-re tehát Groddeck látszólag lemond az elsőbbségről, de valójában egész életében fenntartja különállását, és igényt tart originalitásának tudatára. Monista álláspontját és koncepcióját az ősvalamiról már első Freudnak írott levelében világosan kifejti:

„Már jóval azelőtt, hogy megismerkedtem volna a fent említett beteggel [G. kisasszony], szilárdan meg voltam róla győződve, hogy a lélek és a test elkülönítése pusztán csak szóbeli, nem pedig lényegi elkülönítés, hogy a lélek és a test egységes egy, ami egy ősvalamit rejt magában, olyan erőt, ami megél minket, míg mi azt hisszük, hogy mi élünk. ... Más szóval eleve visszautasítottam a testi betegségek és a lelki betegségek elkülönítését; az egész embert próbáltam kezelni, a benne rejlő ősvalamit...

...nincs olyan lényegi különbség, ami arra készítené minket, hogy itt [a neurózisban] megpróbálkozzunk a pszichoanalízissel, ott pedig [a testi betegségekben] ne. Hogy hol kell a pszichoanalitikus kezelésnek végződnie, ez csupán gyakorlati probléma, személyes megítélés kérdése. Azért használom a »kezelés« kifejezést, mert nem hiszem, hogy az orvos tevékenysége túlterjedne a kezelésen; a gyógyítást nem ő végzi, hanem az ősvalami.

Ez az a pont, ahol kételyeim támadnak afelől, hogy jogomban áll-e nyilvánosan pszichoanalitikusként feltüntetnem magam. Eme gondolatok kifejtésekor — amelyek alapvetően az Ön gondolatai — lehetetlen más nómenklatúrát használni, mint azt, amit Ön kialakított, ... s ami az én céljaimnak is megfelel, mihelyt a tudattalan fogalmát kiterjesztettük." (Levél Freudhoz, 1917. május 27., in: Groddeck, 1977)

Részlet Freud néhány nap múlva, „analitikus őszinteséggel” megírt válaszleveléből: „...ki kell jelentenem, hogy Ön egy ragyogó analitikus, aki megértette — anélkül, hogy valaha is elveszíthetné — a dolog lényegét. Aki elismeri, hogy a kezelés gyújtópontját az áttétel és az ellenállás képezi, az ... menthetlenül a vad hordáéhoz tartozik. S hogy a »tudattalant« »ősvalaminek« nevezi, az nem jelent különbséget. Hadd mutassam meg Önnek, hogy a tudattalan fogalmának semmiféle kiterjesztésére nincs szükség ahhoz, hogy az lefedje az Ön organikus betegségekben szerzett tapasztalatait..." (Levél Groddeckhez, 1917. június 5., in: Groddeck, 1977)

Groddeck még ugyanebben az évben „Az organikus betegségek pszichés meghatározottsága és pszichoanalitikus kezelése” címmel megírja első „pszichoanalitikus” cikkét, amely egyben — a szerzőre jellemző nyíltsággal és szókimondással közölt — önanalízis-törredékeket is tartalmaz. (Groddeck, 1917, in: Groddeck, 1969)

Groddeck és Freud személyesen csak 1920-ban ismerkednek meg a hágai kongresszuson, ahol Groddecket Freud nyomására felveszik a Berlieni Pszichoanalitikus Egyesületbe. A kongresszuson egyébként Groddeck „botrányosan” mutatkozik be: „én vad analitikus vagyok”, mondja, majd improvizál és szabadon asszociál. Ezzel számos ellenséget szerez magának, vannak azonban tisztelői és barátai is, többek között Otto Rank, Ernst Simmel, Karen Horney, később pedig legfőképpen Ferenczi Sándor.

Groddeck 1921-ben, a Psychoanalytischer Verlagnál megjelent pszichoanalitikus regényéről, a *Lélekkeresőről* (Groddeck, 1982), amelynek (Freud által támogatott) kiadása miatt a svájci pszichoanalitikusok, élükön Pfisterrel, hevesen tiltakoznak, Ferenczi így ír:

„...a szerző, mint hajdan Swift, Rabelais és Balzac, lerántja századunk ájtatosan képmutató szelleméről az álarcot, és az általa rejtegetett kegyetlenséget és bujaságot — miközben egyébként felismeri azok szükségszerű jellegét — szemünk elé tárja” (Ferenczi, 1974). Ferenczi megemlékezik Groddeck humoráról is, s a regény nyújtotta „élvezetről”, amelyet pszichoanalitikus írás csak ritkán kínál olvasójának.

Groddeck már első levelében megemlíti Freudnak azt a tervét, hogy könyvet ír saját pszichoanalitikus felfogásáról: „Ebben a munkában arról lenne szó, hogy az organikus betegségek pontosan ugyanúgy alakulnak ki, mint a funkcionális betegségek.” (Levél Freudhoz, 1917. május 27., in: Groddeck, 1977) Három évvel később ugyanerről a tervéről: „Néhány éve érlelődik bennem egy könyv, amely arra lenne hivatott, hogy világosan és érthetően bemutassa, amit gondolok. ... De attól tartok, hogy ez a könyv nem fog Önnek különösebben tetszeni, mert sok lesz benne a misztikus és a fantázia” (Levél Freudhoz, 1920. november 20., in: Groddeck, 1977).

Freud azonban biztatja, sőt felajánlja a leendő mű megjelentetését a Verlagnál. Így születnek meg egy bizonyos Patrick Troll levelei „barátnöjéhez” (*Az ősvalami könyve. Pszichoanalitikus levelek egy barátnöhöz*, Groddeck, 1993). E levelek valódi címzettje azonban Freud, aki folyamatosan megkapja, kommentálja, és kritizálja is a leveleket. Visszajelzéseit Groddeck felhasználja további leveleihez, mégpedig úgy, hogy az ellenvetéseket — kihasználva a fiktív barátnö figurájának naivitását — kissé ironikus, s olykor kioktató hangon visszautasítja.

Az ősvalami könyv-ből egyértelműen kiderül a két férfiú közötti egyet nem értés, a groddecki és a freudi koncepció közötti alapvető eltérés. Freud többször hangoztatott szándéka, hogy ezt a különbséget áthidalja, eleve kudarcra volt ítélve. Freud mégis sokáig elhiszi, hogy ez lehetséges, és ismételten állítja, hogy a groddecki ősvalamat integrálta második topográfiai modelljébe. 1921-ben, e modell körvonalazódása idején így ír erről:

„Nagyon is jól értem, miért nem elég Önnek a tudattalan ahhoz, hogy le tudjon mondani az ősvalamiról. ... Mert a tudattalan valóban csak fenomenológiai [kategória], egy minőség, tökéletesebb ismeretek híján... Ezért javaslom régóta az intim körben, hogy ne a tudattalant és a tudatelőtest állítsuk szembe, hanem egy egységes ént és egy attól elkülönülő elfojtottat. Mindazonáltal legmélyebb rétegeiben az én ugyanúgy mélyen tudattalan, és összefolyik az elfojtott maggal. Úgy tűnik tehát, hogy a pontosabb reprezentáció a következő lenne: az általunk megfigyelt tagolódások és elkülönülések csak a viszonylag felszínes rétegekben érvényesek, a mélyben nem, ez utóbbira az Ön ősvalami jeje volna a megfelelő elnevezés.” (Freud levele Groddeckhez, 1921. április 17., in: Groddeck, 1977) A leírás után a levélben ott áll az a rajz, ami később némi módosítással megjelenik *Az ősvalami és az én*-ben.

A második freudi topográfiai modellben az ősvalami (a továbbiakban ösztönén) — akárcsak az én és a felettes-én — elkülönült lelki instancia, amely magába foglalja az elfojtott tartalmakat, de már nem mint tudattalan pólus, hanem mint ösztönpólus, az ösztönenergia rezervoárja [tartaléka] definiálódik (Le Vaguerese, 1994). A mi szempontunkból az ösztönén instancia-minőségén van a hangsúly, ez az a pont, amelyben az ősvalami és az ösztönén különbsége megragadható: az ősvalami ugyanis nem egy pszichés instancia, az ősvalami a természetisten, s a tudattalan és a tudat, a test és a lélek, az ösztönök és az én mind az ősvalami megnyilvánulásai:

„A tudat és a tudattalan szembeállíthatók egymással, az ősvalami és a tudat azonban soha. Az én szembeállítható a tudattalannal és az ösztönökkel, de az ősvalamivel soha. Mert az ősvalami magába foglalja a tudatot és a tudattalant, az ént és az ösztönöket, a testet és a lelket, a fiziológiát és a pszichológiát” (Groddeck, 1925, in: Groddeck, 1969).

Groddeck és Freud

Az újat teremtés, a felfedezés vágyának meghiúsulásánál is fájdalmasabbak voltak Groddeck számára a Freud személyéhez kötődő félreértések és csalódások. Hogy jobban megérthessük Groddeck csalódottságát, vizsgáljuk meg Freud iránti érzéseit, s Freud viszontválaszát, ahogy az kettejük levelezéséből élénk tárul. Az 1917 és 1925 között rendszeres, majd 1926-tól Groddeck 1934-ben bekövetkezett haláláig epizodikus levelezés szinte az első soroktól kezdve rendkívül intenzív érzelmi kapcsolatról tesz tanúbizonyságot.

„Igen tisztelt Professzor úr!

Engedje meg, hogy mindenekelőtt szívből jövő köszönetet mondjak mindazért, amit írásainak tanulmányozása által Öntől kaptam.” (Levél Freudhoz, 1917. május 27., in: Groddeck, 1977)

„Igen tisztelt Kolléga úr!

Régen nem kaptam levelet, aminek ennyire örültem volna, ami ennyire érdekelt, és arra késztetett volna, hogy válaszómban az idegennek kijáró szokásos udvariasságot analitikus őszinteséggel helyettesítem.” (Freud válaszelevele, 1917. június 5., in: Groddeck, 1977)

A továbbiakban Freud lelkesedése hamarosan alábbhagy, Groddeck Freud iránti érzései azonban egyre hevesebbé, egyre követelőzőbbé válnak. Az első nyílt vallomás 1920-ból való:

„...a [hágai] kongresszus napján félhomályos állapotban jártam Ön után, pontosan úgy, mint egy szerelmes. És ha visszagondolok erre, boldogsággal tölt el, hogy még elég fiatal vagyok ahhoz, hogy erősen át tudjak élni valamit, ha érdemes. S most az az égető vágyam, hogy egyszer nyugodtan együtt lehessenek Önnel” (Levél Freudhoz, 1920. szeptember 11., in: Groddeck, 1977). És ez nem pusztán pillanat szülte kívánság, hanem olyan fantázia, amivel Groddeck évek óta, és még nagyon hosszú ideig együtt él:

„Évek óta forgatom a fejemben, hogy megkérem Önt, legyen itt néhány hétig nálam, szívesen látott vendégként” (Levél Freudhoz, 1920. május 21., in: Groddeck, 1977). Ezt a meghívást leveleiben Groddeck lankadatlan szenvedéllyel ismétli: 1921-ben például öt levélváltás történt, és Groddeck mind az öt alkalommal invitálja Freudot:

„Kezdhetem rögtön egy könyörgéssel? Jöjjön el néhány hétre!” „Hogy ne lehessen meg az az örömem, hogy magam előtt láthatom az arcát, s hogy hallhatom a hangját, ez nem akar a fejembe férni.”

„El sem hinné, hogy ez az oly gyakran álmodott fantázia mekkora szerepet játszik az életemben” (Levelek Freudhoz, sorrendben: 1921. május 22., augusztus 6., december 4., in: Groddeck, 1977).

Freud sosem ment el Groddeckhez. Válaszaiból kiderül, hogy megérinti a szívből jövő invitálás, de valami miatt mégsem tudja rászánni magát a baden-badeni utazásra.

Az első személyes találkozás, amelyet Groddeck „szerelmesként” élt át, Freud számá-

ra Groddeck extravágáns szereplése miatt (amit utólag számon is kér tőle; lásd Groddeck 1920. szeptember 11-i válaszelevelét, in: Groddeck, 1977) valószínűleg kiábrándító volt. Amint Judith Dupont felhívja rá figyelmünket, hágai megismerkedésük után Freud, aki addig „Kedves Kollégá”-nak szólította Groddecket, áttér a „Kedves Doktor” megszólításra (Groddeck, 1977, lábjegyzet).

Konceptiójának és érzelmeinek elutasítása miatti keserűségét és csalódottságát Groddeck 1923-ban, *Az ősvalami és az én* (Freud, 1923) megjelenése után juttatja először nyíltan kifejezésre. Négy napon belül két levelet is ír. Az elsőben még csak egy fantázia segítségével képes megfogalmazni indulatait:

„...magamról az a képzetem, hogy eke vagyok, Önről pedig az, hogy Ön a paraszt, aki ezt az ekét ... a saját céljaira használja.” (Levél Freudhoz, 1923. május 27., in: Groddeck, 1977) A másodikban már konkrétan is megjelennek a Freudtól elszenvedett valós vagy vélt sérelmek. Freud, aki ekkor vesztette el unokáját, és esett át egyik első műtétjén, csak néhány sorban válaszol (Lásd az 1923. május 31-i, illetve június 26-i levélváltást, in: Groddeck, 1977).

Mivel Groddeck pozitív és negatív áttételes érzéseit semmilyen módon nem dolgozzák fel, azok változatlanul tovább élnek. Ezt bizonyítja egy másfél évvel későbbi vallomás:

„Mikor megtudtam, hogy nem jön el Salzburgba, minden érdeklődésemet elvesztettem a kongresszus iránt, és megíratlanul félretettem az előadást, amit tartani akartam; ez annak a jele, hogy hallgatóságként Önre számítottam, ahogy egyre csak azt veszem észre, hogy Önt szeretem, ... de a kongresszusi oroszlánok zűrzavarától irtózom!” (Levél Freudhoz, 1924. december 18., in: Groddeck, 1977) Ezúttal Freud is reagál:

„Ami engem nyilvánvalóan irritál Önnél, az olyan vonás, amit szívesen befolyásolnék, még akkor is, ha tudom, hogy nemigen fog sikerülni. Nagyon elsomorít, hogy Ön falat akar emelni önmaga és a kongresszusi menzaseria többi oroszlánja közé. A pszichoanalízist nehéz magányosan gyakorolni. Ez par excellence társas vállalkozás. Mégiscsak sokkal szebb volna, ha együtt üvöltöznénk és sírnánk, kórusban és ütemesen, ahelyett, hogy mindenki egyedül morog a saját kis zugában. Tudja, hogy mennyire kedves nekem személyes vonzódása, de most már igazán át kellene vinni ennek egy részét a többiekre is” (Freud levele Groddeckhez, 1924. december 21. in: Groddeck, 1977).

Igazi nyelvezavar ez, félreértés a gyengédségre vágyó gyermek — aki a szeretett szülőt kizárólag magának akarja — és a felnőtt között, aki nem érti meg, hogy a gyerek mire vágyik, mit szeretne tőle kapni, és szigorú apaként, sőt ez esetben egy egész „menzaseria”, egy egész diszciplína atyjaként, kioktatja gyermekét a helyes viselkedésről.

Ettől kezdve a távolság a két férfi között egyre nő, bár Groddeck még 1926-ban is „utolsó szenvedélyem tárgya”-nak nevezi Freudot (Levél Freudhoz, 1926. október 17., in: Groddeck, 1977).

1927 fordulópont a kapcsolatban. Ekkor végre sikerül Groddecknek szavakba önteni szemrehányásait:

„Hogy Önnek nem tetszik *Az ősvalami könyve*, azt én tudom. De azt soha nem értettem, hogy miért sorolja ugyanabba a kategóriába, mint Stekel könyveit. Azzal a kifejezéssel: az ősvalami mitológiája, nem jutok előbbre, ugyanúgy vehetem dicséretnek, mint rosszallásnak.

...Ön nem nevezhető a szó megszokott értelmében olvasónak; Ön Freud, és ebben a

minőségében talán jobban tenné, ha elnézően ítélné meg az Önt bálványozók extravagananciáit. Ahogyan az elismerése éltet, a rosszallása gyilkol.

...Elég hiú vagyok ahhoz, hogy az Ön hallgatásából, amivel az évek során tevékenységemet kísérte, nagyjából ezt a következtetést vonjam le: Ennek a Groddecknek a gondolataiból hasznot lehet húzni, de azt, ahogy gondolatait prezentálja, én — Freud — nem helyeselhetem; egyedül kell neki — és fog is — boldogulni. Ez, bár rám nézve hízelgő, hosszú időn keresztül mélyen fájt nekem” (Levél Freudhoz, 1927. szeptember 9., in: Groddeck, 1977).

Freud erre a levélre sem válaszol. A levelezés megszakad, a következő levélváltás — a Freudnak ítélt Goethe-díj alkalmából — 1930 szeptemberi keltezésű. És már az sem meglepő, hogy Groddeck így kezdi levelét:

„Tisztelt Mesterem és hön szeretett embertársam!

...Portréja oly nagy öröm, és akkora meglepetés a számomra, amelyben ritkán volt részem. Nem hittem, hogy tudja, mit jelent személye a számomra” (Levél Freudhoz, 1930. szeptember 1., in: Groddeck, 1977). Pedig Groddeck maga többször is értelmezi Freud iránti érzéseit, amelyekben az apa iránti rajongás keveredik a vele való rivalizálással és halálának kívánásával (lásd az 1920. december 31-én, valamint az 1923. május 31-én kelt leveleket, in: Groddeck 1977).

De még ennél is sokkal fontosabb Groddeck számára mindaz, ami „anyai”. Így ír erről Ferenczinek:

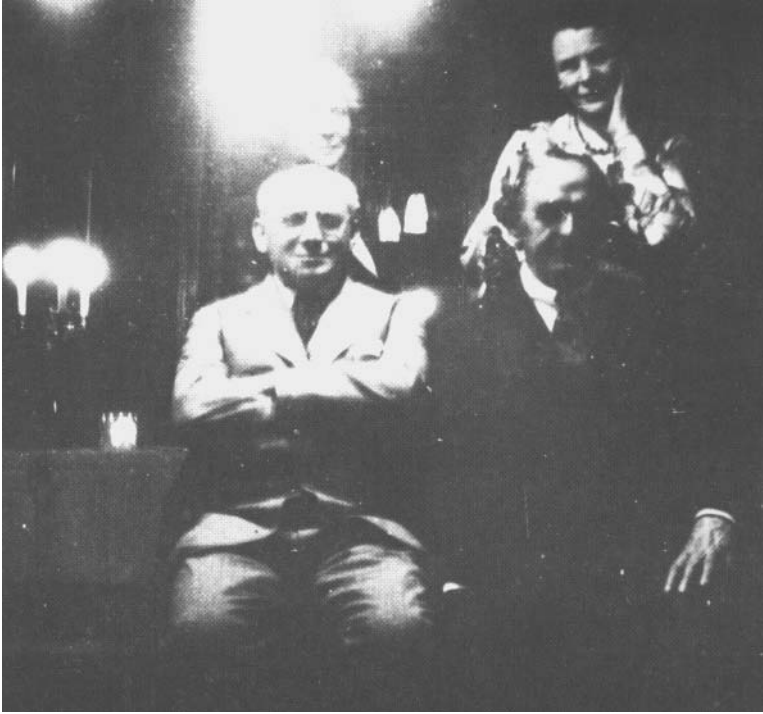
„...azt elfogadod, hogy az analízis sikerének feltétele az apai áttétel. De miért lenne kevésbé hasznos az anyai áttétel, vagy az áttétel a pajtásokra, vagy a cumisüvegre, vagy a ritmusra, a gumibabára, vagy a csörgőre? Én szeretem a meghatározatlant, inkább kételkedem, és mindenekelőtt szívesen hagyom, hogy gondoskodjanak rólam” (Levél Ferenczihez, 1922. november 12., in: Ferenci–Groddeck, 1982). Groddeck Freudot mint anyát is szeretné szeretni, és anyai szeretetet is vár tőle, amit Freud visszautasít:

„...az, hogy személyemet az anyai sorozatba helyezi — ahol is pedig nyilvánvalóan nem vagyok a helyemen —, világosan mutatja, hogyan akarja elkerülni az apai áttételt. Pedig az analízisben az áldozatok, és ebből nagy előnyük származik az életükben, kénytelenek ennek alávetni magukat, és elfogadni belőle azt, ami a végcélt szolgálja” (Freud levele Groddeckhez, 1922 karácsonya, in: Groddeck, 1977).

Jacqy Chemouni ebben Freud viszontáttételének korlátait látja, és felidéz egy epizódot, amelyben 1933-ban Freud a következő vallomást teszi egy páciensének, Hilda Doolittle-nek: „Meg kell mondjam Önnek (Ön őszinte volt velem, így én is az leszek), hogy nem szeretek anya lenni az áttételben. Ez mindig meglep, és egy kicsit meg is ütközöm rajta. Annyira férfinak érzem magam” (Doolittle, 1977).

Groddeck és Ferenci

Groddeck és Ferenci kapcsolatának színtere elsősorban Groddeck baden-badeni szanatóriuma, ahol 1921 és 1932 között Ferenci legalább nyolc ízben (a legtöbbször feleségével együtt) megfordult vakáción, vagy talán pontosabban, „feküdt” betegként. Két alkalommal közel egy hónapot, másik két alkalommal pedig közel két hónapot töltött a szana-

Groddeck és Ferenczi

tóriumban (Will, 1994). Találkozásaik között leveleztek (1921–1933), s nemcsak a két férfi, hanem feleségeik is; sőt, Ferenczi feleségének Elma lánya — aki szintén többször feküdt betegként a Marienhöhe villában [a szanatórium neve] — is levelezett Groddeckékkal (kiadatlan levelezés).

Groddeck számára minden bizonnyal meghatározó Ferenczi első látogatásának egy fontos momentuma: Ferenczit Freud küldi, delegálja saját „helyetteseként” (Freud levele Groddeckhez, 1921. szeptember 23., in: Groddeck, 1977). Groddeck így reagál arra, ahogy Freud saját meghívását elintézi:

„Időközben Ferenczi eljött hozzám. Nagy örömömről szolgált látni őt, és remélem ő is örömet lelt bennem és az enyémben. Azt ígérte, máskor is eljön, és én azt hiszem, tartani fogja a szavát. Amellett, hogy jól érezzük magunkat, szüksége is lehet rá. Sokat kapunk egymástól.

Egyelőre tehát elégedett vagyok a helyettesítéssel. Ez azonban mégiscsak helyettesítés, és nem változtat azon az ígéretemen, hogy addig akarom megállás nélkül gyötörni, míg el nem jön személyesen. Baden-Badent érdemes megnézni, és sem a Troll [ezen a néven írta Groddeck leveleit »barátnőjének«], sem én, el nem mulasztottunk egyetlen alkalmat

arra, hogy a két Ferenczit a freudi vágyakról és szükségletekről faggassuk” (Levél Freudhoz, 1921. december 4., in: Groddeck, 1977).

Későbbi leveleiben Groddeck még kétszer említi Ferenczit:

„Ferenczi ismét eljött hozzám, én ismét kezeltem őt, és ő is analizált engem hat vagy hét alkalommal. Nagyon állhatatosan hangsúlyozta apa-komplexusomat. Én meg hallgattam, és a következmény az lett, hogy néhány héttel később ezt mondtam a sógornője és a mostohalánya előtt: »a többi paralitikus«, ahelyett, hogy »analitikus«...” (Levél Freudhoz, 1923. május 31., in: Groddeck, 1977).

„Barátság csak Ferenczihez köt, és ő, ő elég kedves ahhoz, hogy eljöjjön ide hozzám.” (Levél Freudhoz, 1924. december 18., in: Groddeck, 1977).

Groddeck számára Ferenczi a hasonlóan gondolkodó kollégán és jó barátón túl egyfajta Freud-pótlék szerepét töltötte be: Freud helyett Ferenczi volt az, aki eljött hozzá, akitől hírt hallott Freudról (a húszas évek második felére Groddeck és Freud között a levelezés gyakorlatilag megszakadt), akivel lehetséges volt az intimitás, aki teljes egészében a gondjaira bízta magát, és akit oktatni is lehetett, még ha teljesen „megtériteni” nem is sikerült. A helyettesítő azonban mindig „csak helyettesítő” maradt, igazán sosem lépett Freud helyébe, sosem vált a „szenvedély tárgyává”.

Ferenczi ezzel szemben legelső Groddecknél tett látogatásától kezdve fenntartás nélkül, szenvedélyesen átadja magát ennek a kapcsolatnak. Megismerkedésük dátuma: 1921 augusztusa. Ferenczi ebben az évben vesztette el édesanyját. Karácsony napján írt levélben elemi erővel megnyílik Groddeck előtt:

„Kedves Barátom!

Bevallom, hogy ez a megszólítás erőfeszitésembe került, mégpedig nem is kevésbe. Nagyon hosszú ideje büszke tartózkodásban tetszelgek, és érzéseimet gyakran még a hozzám közel állók előtt is rejtegetem. Én lettem volna túl követelőző, vagy anyám — tizenegy élő gyermek anyja, akik közül én voltam a nyolcadik — túl szigorú: emlékezetem szerint biztos, hogy gyerekként túl kevés szeretetet és túl sok szigorúságot kaptam tőle. Az érzelmesség és a testi gyengédség ismeretlen volt a mi családunkban. ...

...ilyen előzmények után jelentős dolog tehát, hogy kijelenthem, az Ön természetesége és kedvessége lehengerelt. Még soha életemben nem nyíltam meg ilyen őszintén egy férfi előtt, még a „Siegmond” [Ferenczi elírása] (Freud) előtt sem...” Ferenczi itt elmeséli azt az incidenst, amikor Freud szigorú atyaként „megbüntette” őt, hozzátéve: „Én csak azt akartam, hogy Freud szeressen.” S még mindig ugyanebben a levélben — amely mindössze a harmadik levél, amit Ferenczi Groddecknek írt (terjedelme nyolc könyvoldal) — található a következő értelmezés:

„Azt veszem észre, hogy az efféle humoros betoldással, amellyel leveletem tarkítom, az Ön »barátnőjéhez írott leveleit« utánozom. Ön talán barátnő, vagy az Ön barátsága egyfajta homoszexuális pótszer volna a számomra?...

...amint fentebb mondtam, nem volt egyszerű felülemelkednem a tudós büszkeségén, és nem felsőbbrendű vagy rivális pozícióban, hanem naiv, gyermeketeg módon megmutatkoznom...

És most csináljon ezzel a levéllel amit akar!

Az Ön barátsággal ragaszkodó Ferenczije” (Ferenczi levele Groddeckhez, 1921 karácsonya, in: Ferenczi–Groddeck, 1982).

S hogy mit csinál Groddeck ezzel a levéllel? Nem válaszol rá, csak két hónap múlva. Válasza elveszett, csak annyit tudunk, amennyi Ferenczi nyilvánvalóan csalódott szavai-ból kiderül: „A levél, amit írtam, s válasza, amit ma kaptam meg: csupa rég elévült do-log. Jobb, ha mindent kezdek előlről” (Ferenczi levele Groddeckhez, 1922. február 27., in: Ferenczi–Groddeck, 1982). A továbbiakban Ferenczi (ekkor még csak hipochondri-ás) testi tüneteiről panaszskodik, és nosztalgiával gondol az előző őszön Groddeck szanató-riumában eltöltött két hétre.

Legelső, s aztán valamennyi későbbi baden-badeni tartózkodása pozitív élmény Ferenczi számára, a Marienhöhe meleg, családiás hangulatát szinte minden levelében fel-idezi. 1928-ban, 55. születésnapja alkalmából így ír a Groddeck házaspárnak:

„Hogy köszönjem meg mindazt a kedvességet, amit töletek kaptam. ... A jeles napok megünnepelése, örömmel adni és kapni, ez a Marienhöhe specialitása. Itt, Budapesten, egészen másképp volt. Hivatalos vacsora volt egy étteremben, igazi hangulat nélkül. Cso-portunk tagjainak egyetlen kedves szót sem sikerült mondaniuk vagy belőlem kicsikarni-uk. Örültem, mikor vége lett” (Ferenczi levele Groddeckhez, 1928. július 27., in: Ferenczi–Groddeck, 1982).

Azt, hogy mit jelentett Ferenczi számára Baden-Baden, a legjobban az a kis erdei kunyhó szimbolizálja, amit leveleiben oly sokszor emleget vágyakozással, nosztalgiával. Ebbe a házikóba jártak Groddeckék, és olykor barátaik, kikapcsolódnak, pihenni, a világ elől elbújni. A leírások alapján a kunyhó nem lehetett nagyon messze a szanatóriumtól. Itt született *Az ősvalami könyve*, és Groddeck, hacsak tehetne, hegyi kunyhójában töltötte a hétfőt, az ő számára ugyanis a hétfő volt a pihenőnap:

„Most sütött ki a nap, eddig folyton esett, most ment el Groddeckné két barátnőjével ... Rüksack-kal a hegyekre vasárnapolni; még esett, amikor elmentek, nem tudom, mit csinálnak ott. Azt mondta, nekem is muszáj oda egyszer elmennem! Groddeck holnap megy, ő hétfőn tart vasárnapot” (Kovács Frigyes levele, 1927. január 8.).

Ferenczi virágmagot küld Groddecknek: „Remélem, szépen fognak virágozni a kunyhó előtt” (1927. március 6., in: Ferenczi–Groddeck, 1982). Leveleinek utolsó mondata gyakran üdvözllet a kis házikónak: „Egy pillanatra ... mintha csak élne, felderengett elő-tünk a házatok és a kicsi kunyhó kedves képe.” (1928. július 27., in: Ferenczi–Groddeck, 1982) „Üdvözöljétek a nevéinkben is a kunyhót, a házat, és szigetbirodalmatok minden lakóját” (1929. október 28., in: Ferenczi–Groddeck, 1982).

Közvetlenül saját betegsége, az anaemia perniciosa aggasztó tüneteinek jelentkezése előtt Ferenczi ezt írja a szívbetegsége miatt gyengélkedő Groddecknek: „őszintén be kell vallanom, kedves Pat [Groddeck beceneve], hogy néha irigyellek betegségedért; mennyi-re kellemes lehet a kunyhódban és a kertedben pihenni.” (1932. március 3., in: Ferenczi–Groddeck, 1982).

Ferenczinek ez az utolsó elkeseredett kísérlete az „engedékeny anya” (Nemes, 1994) megtalálására persze csak illúzió volt. De legalább volt egy illúzió, egy menedékhely az utolsó évek izolációjában. Ferenczi legutolsó, Groddeckhez intézett szavai:

„...hosszú ideje ez a levél az első, ami összeköt a külvilággal — minden bizomnyal a köztünk fennálló elpusztíthatatlan barátság jele. Előre is köszönve híreidet, maradok a te öreg Sándorod” (1933. március 20., in: Ferenczi–Groddeck, 1982).

Laurvik Elma (Ferenczi feleségének leánya) visszaemlékezése szerint az utolsó hónapokban Ferenczi szeretett volna elutazni Groddeckhez kezeltetni magát:

„...nagyon szeretett volna Groddeckkel konzultálni utolsó betegsége idején. Emlékszem, hogy beszélt is erről. A konzultációt azonban, mivel utazni nem volt ereje, ekkor el kellett halasztani — később pedig már túl késő volt” (Laurvik Elma, idézi Chemouni, 1984). Ferenczi 1933. május 22-én csendben elaludt.

Groddeck rá egy évre, 1934. június 11-én, kényszerű svájci előadókörútja során halt meg szívroham következtében. Temetése június 16-án volt Baden-Badenben. Hamvai nővérel, Linával közös sírban nyugszanak.

Groddeck hagyatékát a frankfurti Groddeck Intézet gondozza. A kunyhót azóta lebontották.

IRODALOM

CHEMOUNI, JACQUY, 1984. *Georg Groddeck, psychanalyste de l'imaginaire*. Paris: Payot.

DOOLITTLE, HILDA, 1977. *Visage de Freud*. Denoël: Paris, idézi Chemouni, 1984

FERENCZI SÁNDOR, 1974. Le sondeur d'âmes. In: *Oeuvres complètes: Psychanalyse III. 1919–1926*. Paris: Payot.

FERENCZI SÁNDOR–GRODDECK, GEORG, 1982. *Correspondance*. Paris: Payot.

FREUD, SIGMUND, 1923 (reprint 1991). *Az ósvalami és az én*. Budapest: Hatágú Síp Alapítvány.

FÜST MILÁN, 1928. Emlékezés egy nagy-nagy orvosra, dr. Georg Groddeckre. In: Füst M., 1967. *Emlékezések és tanulmányok*. Budapest: Magvető.

GRODDECK, GEORG, 1917. Détermination psychique et traitement psychoanalytique des affections organiques. In: Groddeck, 1969

— 1925. Le ça et la psychanalyse, in: Groddeck, 1969

— 1969. *La maladie, l'art et le symbole*. Paris: Gallimard.

— 1977. *Ça et Moi*. Paris: Gallimard.

— 1982. *Le chercheur d'âme*. Paris: Gallimard.

— 1993. *Le Livre du Ça*. Paris: Gallimard.

KOVÁCS FRIGYES, 1927. Levelek feleségéhez, Kovács Vilmához. Kézirat

LALIVE D'ÉPINAY, M., 1983. *Groddeck*. Paris: Editions Universitaires.

NEMES LÍVIA, 1994. Adalék a Ferenczi–Freud viszonyhoz: egy lehetséges interpretáció. In Nemes L.: *Alkotó és alkotás*. Budapest: T-Twins.

STERN, JULIUS, 1934. *Doktor Georg Groddeck. Jegyzet Groddeck halálára*. Kiadatlan, idézi Lalive, 1983

LE VAGUERESE, L., 1994. Introduction à l'oeuvre de Groddeck (Bevezetés Groddeck munkásságába). In: *Introduction aux Oeuvres de Freud, Ferenczi, Groddeck, Klein, Winnicott, Dolto, Lacan*. Szerk.: Nasio, J.–D. Paris: Payot.

WILL, H., 1994 Ferenczi und Groddeck — eine Freundschaft. *Psyche* 48. 720–737.

Georg Groddeck — Életrajzi adatok

A szülők:

– Caroline Koberstein, a könyvtáráról híres Schulpforta professzorának, a német irodalomtörténész August Kobersteinnek tehetséges lánya, aki egész életében gyászolja apját, és rajong Goethéért.

– Karl Groddeck, általános orvos, doktori disszertációja állítólag a fiatal Nietzsche is hatást gyakorolt. Karl a Schulpforta növendékeként ismerkedik meg Caroline-nal.

- 1852: Caroline és Karl házasságot kötnek.
1853: Karl, majd Hans születése.
1861: Wolf születése.
1864: Lina születése.
1866. október 13.: Georg születése. Georg és Lina, aki 15 hónappal idősebb, de krónikusan beteg, vézna kislány, szorosan egymás mellett nőnek fel, Georgot hat (más adatok szerint kilenc) éves koráig lányruhába öltöztetik, és Linával együtt, akire vigyáznia kell, lányiskolába küldik.
1878: Georg a Schulpforta bentlakó növendéke lesz.
1881: A Groddeck család anyagilag tönkremegy. Házukat eladják, és Berlinbe költöznek.
1885: Az apa halála.
1885–1889: Orvosi tanulmányok Berlinben. Groddeck Schweningernek, Bismarck kancellár orvosának a tanítványa lesz.
1889–1896: Katonaorvosi szolgálat.
1896–1900: Segédorvos Schweninger magánklinikáján.
1897: Groddeck feleségül veszi Else von der Goltz-Neumannt, akit három éve — ekkor még férjes asszonyként — szeret.
1900: Groddeck, Lina nővére segítségével megnyitja baden-badeni szanatóriumát.
1901: Barbara lányának születése, aki „mentális zavarban” szenved. Házassága megromlik, és válással végződik.
1904: Lina halála.
1909: Találkozás G. kisasszonnyal.
1913: A Schweninger emlékére írott Nasamecu megjelenése.
1915: Groddeck megismerkedik Emmy von Voigttal, egy svéd özvegyasszonnyal, aki kezdetben betege, majd asszisztense, s végül 1923-ban a felesége lesz.
1917: A Freuddal való levelezés kezdete.
1920: Találkozás Freuddal a hágai kongresszuson.
1921: Ferenczi első látogatása Baden-Badenben.
1923: *Az ősvilági könyvé*-nek megjelenése.
1927: A levelezés Groddeck és Freud között gyakorlatilag megszakad.
1934: Groddeck bíráló hangú leveleket intéz Hitlerhez, majd megpróbálja megnyerni őt egy rákellenes programhoz. Letartóztatás fenyegeti. Frieda Fromm-Reichmann közbenjárására a Svájci Pszichoanalitikus Egyesület meghívja egy konferencia-sorozatra.
1934. június 14.: Groddeck halála Zürichben, szívroham következtében.